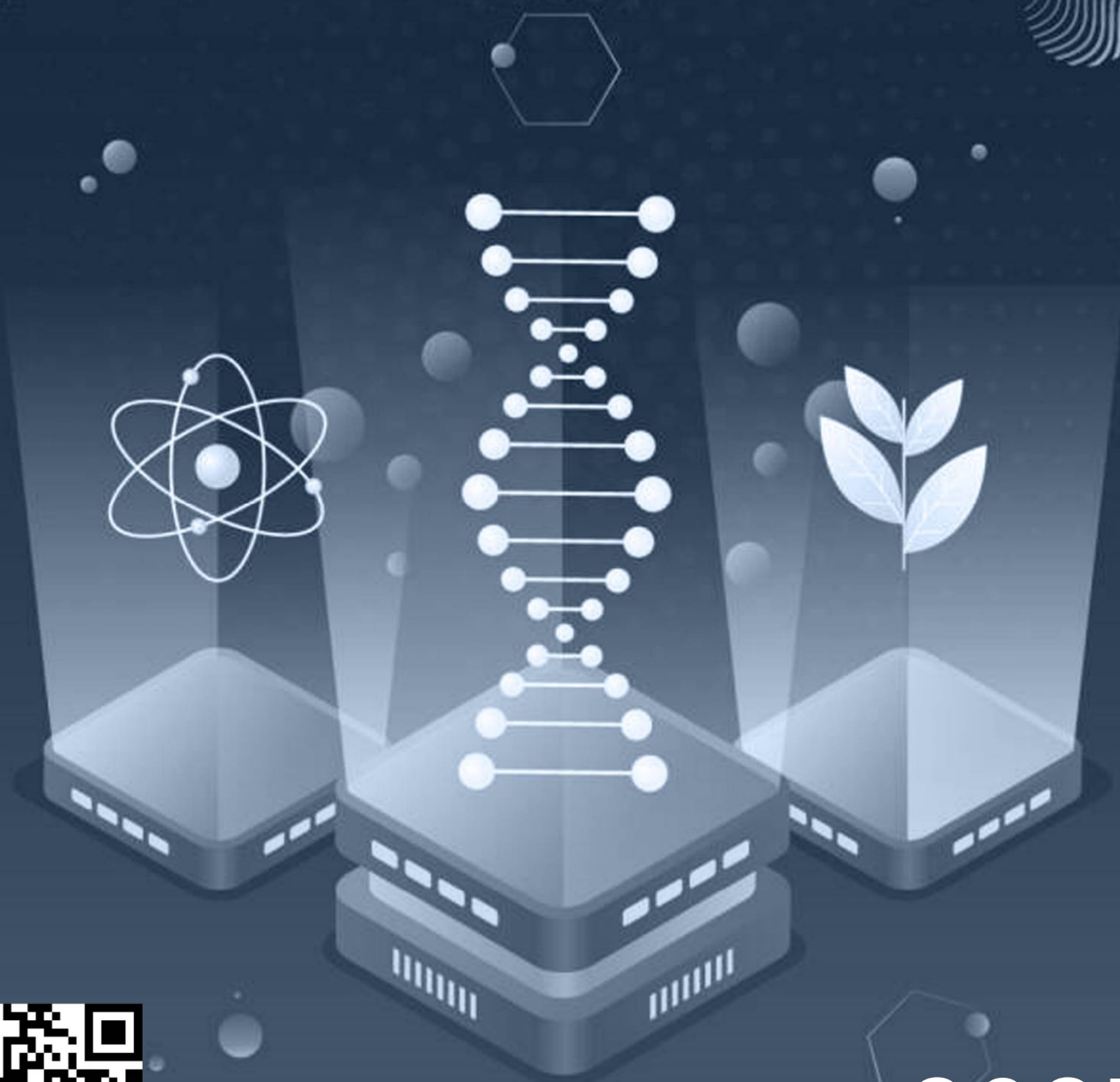

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

Volume 3, Issue 8 **2025**

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 8 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HOMEP 8

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 8

TOШKENT-2025

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «МА'МUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»
№8 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2025-8>

Бош мухаррир: | Главный редактор:
Chief Editor:

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna
Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Бош мухаррир ўринбосари: | Заместитель
главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent Ma'mun Universiteti NTM

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI (INGLIZ TILI)

Axmedov Oybek Saporboyevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

O'rozboyev Abdulla Durdibayevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Kalandarov Oybek Ruzimbayevich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Yakubov Muzaffar Kamildjanovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Galiyeva Margarita Rafaellovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nasrullayeva Nafisa Zafarovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Samarqand davlat chet tillari instituti

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Samandarova Lola Sultanovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

FILOLOGIYA FANLARI (RUS TILI)

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Ruzmetov Surojbek Allaberganovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (NEMIS)

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (O'ZBEK TILI)

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI

Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev

Tarix fanlari doktori, professor; akademik
O'zbekiston Respublikasi Fanlar
akademiyasining haqiqiy a'zosi

Ashirov Adhamjon Azimbayevich

Tarix fanlari doktori, professor,
O'zbekiston Respublikasi
Fanlar akademiyasi Tarix instituti.

Goncharov Yuriy Mixaylovich

Tarix fanlari doktori, professor
Altay davlat universiteti Rossiya

Shaydurov Vladimir Nikolayevich

Tarix fanlari doktori, dotsent
Leningrad davlat universiteti Rossiya

Abdullayev Utkir Ismoilovich

Tarix fanlari doktori (DSc),
dotsent Urganch davlat universiteti

Matkarimova Sadoqat Maqsudovna

Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Timur Pulatovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

Jumaniyozova Mamlakat Tojiyevna

Tarix fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Urganch davlat universiteti

Xo'jamuratov Umarjon Rustamovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch pedagogika instituti

PSIXOLOGIYA FANLARI

Shoumarov G'ayrat Baxromovich

Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi

Kryukova Tatyana Leonidovna

Psixologiya fanlari doktori, professor
Kostroma davlat universiteti Belorusiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich

Psixologiya fanlari doktori, professor
Grodno davlat universiteti Belorusiya

IQTISODIYOT FANLARI

Ruzmetov Baxtiyar

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ma'mun Universiteti NTM

Sherov Alisher Bakberganovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Voronsova Yuliya Vladimirovna

Iqtisodiyot fanlari nomzodi

Moskva davlat boshqaruvi universiteti

Jabborov Umarbek Rustambekovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Cho'ponov San'at Otanazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Niyazmetov Islambek Masharipovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI

Sardor Sharifzoda O'razboy Tabib o'gli

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Adilov Zafar Yunusovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Slepko Yuriy Nikolayevich

Psixologiya fanlari doktori, professor

Yaroslav davlat pedagogika universiteti

Xazova Svetlana Abduraxmanovna

Psixologiya fanlari doktori, dotsent Kostroma
davlat universiteti Belorusiya

Kalandarova Madina Baxadirovna

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun

Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI

Yuldashev Baxrom Sobirjanevich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Ravshanbek Babajonovich

Tibbiyot fanlari doktori, professor

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Esamuratov Aybek Ibragimovich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Samandarova Barno Sultonovna

Biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Tajiyeva Zebo Baxodirovna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Nazarova Maloxat Berdiboyevna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Xudaynazarova Salomat Ruzibaevna

Tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent pediatriya tibbiyot instituti

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI

Sultanov Samandar Maxmud o'g'li

Arxeolog (tadqiqotchi pedagog)

Ma'mun Universiteti NTM

Журнал включен в перечень ВАК национальных научных изданий, рекомендуемых для публикации
основных научных результатов диссертаций по медицинским наукам постановлением
№ 01-08/3068/17 от 27 сентября 2024 г.

Page Maker | Верстка | Саифаловчи: Xurshid Mirzaxmedov

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

FILOLOGIYA

1. Safarova Svetlana Satimovna XIVA XONLIGINING G‘ARBIY SIBIR HUDUDI BILAN MADANIY ALOQALARI TARIXI.....	7
2. Машарипова Садокат Абдуллажоновна ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ АМИРА ТИМУРА ПО КНИГЕ Т. ВАСИЛЬЧЕНКО “ЭМИР ТИМУР. ИСТОРИЯ, ЛИЧНОСТЬ, ВРЕМЯ”.....	14
3. Raufjon Mahmudov, Sultonova Jayrona O‘ZBEK XALQ ERTAKLARINING LEKSIK QATLAMLARI VA LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI.....	19
4. Шухрат Эркинович Худайбергенов ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ КЛАССИЧЕСКИХ КИНОКОМЕДИЙ В ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ РАКУРСЕ.....	26
5. Bobir Maxammadov MIKROSOFT WINDOWS OPERATSION TIZIMI TERMINLARINING MAXSUS LUG‘ATLARDA BERILISHI.....	32
6. Raufjon Mahmudov, R.Allaberganova O‘ZBEK TILIDAGI TARIXIY ANTROPONIMLAR.....	37
7. Abdullayeva Shaxnoza TERMINOLOGIYA VA ONTOLOGIYA MUNOSABATLARI.....	43
8. Raufjon Mahmudov, Nilufar Zaripova ABU RAYHON BERUNIYNING “OSOR UL-BOQIYA” ASARI VA TILSHUNOSLIK AN‘ANALARI.....	54
9. Rasulqulova Sitara Shodmonjonovna O‘G‘UZ LAHJASINING HUDUDIY XUSUSIYATLARI VA BILINGVIZM JARAYONLARI..	59
10. Raufjon Mahmudov, Dilfuza Ruzmatova JADIDCHILIK HARAKATI VA UNING XORAZM MADANIY HAYOTIDAGI O‘RNI.....	64
11. Sherzod Atajanov UMUMERONIY TILLAR BILAN BOG‘LIQ ANTROPONIMIK TIZIM.....	72
12. Safarova Svetlana Satimovna XV – XVI ASRLARDA XORAZM VOHASINING QUYI VOLGABO‘YI HUDUDLARI BILAN ALOQALARI.....	77
13. Вазира Муродова “ОИЛА” КОНЦЕПТИНИНГ КОГНИТИВ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	83
14. Вазира Муродова “ОИЛА” КОНЦЕПТИНИНГ ЭТИМОЛОГИК – СЕМАНТИК ТАМОЙИЛЛАРИ.....	89

TARIX

- 15. Matqurbonov Omonbek Odilbekovich, Jumanazarova Sadoqat Zafarbek qizi**
KARVON YO‘LI BO‘YLAB HARAKAT QILGAN XORAZM SAVDOGARLARINING
SHARQIY YEVROPA VA KAVKAZDAGI FAOLIYATI.....99
- 16. Ismailov Bobur Baxramovich**
XIVA XONLIGIDA SO‘NGGI O‘RTA ASRLARDA METALSOZLIK XOM-ASHYO
MANBALARI VA TASHQI SAVDO ALOQALARI TARIXI.....103
- 17. Palvanova Tuxtajon Palvanovna**
XORAZMDA TEATR SAN‘TINING TASHKIL TOPISHI VA RIVOJLANISHI.....108

Raufjon Mahmudov –
filologiya fanlari doktori, dotsent,
Dilfuza Ruzmatova –
Urganch davlat pedagogika
instituti o‘qituvchisi, mustaqil tadqiqotchi

JADIDCHILIK HARAKATI VA UNING XORAZM MADANIY HAYOTIDAGI O‘RNI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.17154657>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Xorazm vohasida yashab ijod qilgan, maktab ochgan va milliy ma’rifatimiz hamda madaniyatimiz rivojida alohida ahamiyat kasb etuvchi jadidlar haqida fikr yuritilgan. Ularning faoliyatiga xos murakkab vaziyatlar, davr ijtimoiy-siyosiy holati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: jadid, yangi usul maktabi, ma’rifat, vatan taraqqiyoti, ilmiy adabiyot, xalq farovonligi, yurt ozodligi.

Рауфжон Махмудов –
доктор филологических наук, доцент
Дилфуза Рузматова –
преподаватель Ургенчского педагогического института,
независимый исследователь

ДЖАДИДСКОЕ ДВИЖЕНИЕ И ЕГО РОЛЬ В КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ХОРЕЗМА

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассматриваются джадиды, которые жили и творили в Хорезмском оазисе, открыли школу и сыграли важную роль в развитии нашего национального просвещения и культуры. Проанализированы сложные ситуации, характерные для их деятельности, социально-политическая ситуация периода.

Ключевые слова: Джадид, школа нового метода, просвещение, прогресс родины, научная литература, благосостояние народа, свобода страны.

Raufjon Mahmudov –
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor
Dilfuza Ruzmatova –
Lecturer at Urgench State Pedagogical Institute,
Independent Researcher

THE JADID MOVEMENT AND ITS ROLE IN THE CULTURAL LIFE OF KHOREZM

ANNOTATION

This article examines the Jadids who lived and worked in the Khorezm oasis, opened a school and played an important role in the development of our national enlightenment and culture. The complex situations characteristic of their activities, the socio-political situation of the period are analyzed.

Key words: Jadid, school of the new method, enlightenment, progress of the motherland, scientific literature, welfare of the people, freedom of the country.

KIRISH VA DOLZARBLIGI

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Turkiston hududida yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy, madaniy va ma'rifiy jarayonlar milliy uyg'onish tarixida alohida bosqichni tashkil etadi. Bu davrda rus imperiyasi mustamlakachilik siyosatining kuchayishi, mahalliy aholining ijtimoiy-siyosiy hayotdan chetlashtirilishi, milliy madaniyat va ta'lim tizimining izdan chiqishi xalq ongida yangi uyg'onish ehtiyojini tug'dirdi. Ana shunday sharoitda vujudga kelgan **jadidchilik harakati** O'rta Osiyoda milliy uyg'onishning eng yirik bosqichi bo'ldi.

Jadidchilik harakati, avvalo, **ma'rifatparvarlik** va **islahotchilik** g'oyalari bilan yuzaga chiqdi. Uning asosiy maqsadi xalqni ilm-ma'rifatli qilish, yangi zamonaviy ta'lim tizimini shakllantirish, milliy o'zlikni anglashni kuchaytirish va xalqni taraqqiyot yo'liga olib chiqish edi. Bu g'oyalar Turkistonning barcha hududlarida, jumladan, Xorazmda ham keng tarqaldi.

Xorazm — o'zining qadimiy davlatlilik an'analari, boy ilmiy va madaniy merosi bilan ajralib turgan hududdir. XIX asr oxirida Xiva xonligi tarkibida mavjud bo'lgan Xorazmda ham jadidchilik g'oyalari tezda ijtimoiy-madaniy hayotga kirib bordi. Xorazm jadidlari xalq ma'rifatini yuksaltirish, milliy matbuotni yo'lga qo'yish, teatr va adabiyotni taraqqiy ettirish orqali jamiyatda katta o'zgarishlar qilishga intildilar. Shu bois, **“Jadidchilik harakati va uning Xorazm madaniy hayotidagi o'rni”** mavzusini tadqiq etish bugungi kunda ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

METODLAR VA O'RGANILISH DARAJASI

Tarixiy-tipologik tahlil: jadidchilik bosqichlari va hududiy xususiyatlarini aniqlash.

Qiyosiy-tahliliy yondashuv: Xorazmdagi jarayonlarni Toshkent, Samarqand, Buxoro markazlari bilan qiyoslash.

Lingvokulturologik tahlil: jadid adabiyoti tilining (lexika, uslub, diskurs) o'zgarishini baholash.

Sotsiologik komponent: maktablar, to'garaklar, teatr truppalari faoliyati va ommaviy qabulni hujjatlar hamda matbuot materiallari asosida rekonstruksiya qilish.

Manbashunoslik bazasi: arxiv hujjatlari, davriy matbuot, jadid arboblarning asarlari va zamonaviy tadqiqotlar.

Mazkur tadqiqotning bosh maqsadi — Xorazmda jadidchilik harakatining shakllanishi, uning ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotdagi o'rnini har tomonlama o'rganish, jadid ziyolilarning ma'rifiy va adabiy faoliyatini ilmiy asosda yoritishdir.

Ushbu maqsaddan kelib chiqib, quyidagi vazifalar belgilandi:

1. Jadidchilik harakatining tarixiy ildizlari va shakllanish bosqichlarini tahlil qilish.
2. Xorazm hududida jadidchilik g'oyalarining tarqalish sabablari va shart-sharoitlarini aniqlash.
3. Xorazm jadid ziyolilarining (Komil Xorazmiy, Avaz O'tar o'g'li, Munavvarqori, Polvonniyoz Hoji Yusupov va boshqalar) faoliyatini o'rganish.

4. Jadid maktablari, matbuoti, teatr va adabiyotdagi o'rni va ahamiyatini ochib berish.

5. Xorazm jadidlarining milliy uyg'onish g'oyalari, ijtimoiy-siyosiy qarashlarini tahlil qilish.

6. Jadid merosining hozirgi davrdagi ilmiy va amaliy ahamiyatini belgilash.

Mazkur mavzuni tadqiq qilish natijasida quyidagi ilmiy yangiliklarga erishish mumkin:

- Xorazm jadidlarining faoliyati umumturkiston jadidchilik harakatidan alohida xususiyatlari bilan yoritiladi.

- Xorazmda jadid maktablarining tashkil topishi va ularning ta'lim jarayonidagi o'rnini haqida yangi manbalarga tayanilgan holda ilmiy xulosalar qilinadi.
- Xorazm jadid adabiyoti va matbuotining til, uslub va mazmun jihatlaridagi yangiliklari lingvistik jihatdan izohlanadi.
- Jadidlarning milliy uyg'onish va ozodlik g'oyalari Xorazm sharoitida qanday ifodalanganligi aniq misollar bilan tahlil qilinadi.
- Xorazm jadidchilik merosining bugungi madaniy-ma'naviy hayotdagi ahamiyati ko'rsatib beriladi.

Mazkur mavzu bo'yicha olingan natijalar:

- jadidchilik tarixi va Xorazm madaniyatiga oid o'quv qo'llanmalar tayyorlashda,
- o'zbek adabiyoti va tilshunosligi bo'yicha ilmiy tadqiqotlarda,
- milliy uyg'onish davri madaniyatini yoritishga oid maxsus kurslarda qo'llanilishi mumkin.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

I. Jadidchilik harakatining tarixiy ildizlari

1.1. Jadidchilik tushunchasi va uning shakllanish jarayoni

Jadidchilik atamasi arabcha **“jadid”** — “yangi” so'zidan olingan bo'lib, yangi maktab, yangi uslub, yangilanish g'oyalari bilan chambarchas bog'liqdir. XIX asrning oxiri – XX asr boshlarida Turkiston hududida yuzaga kelgan bu harakat, aslida, musulmon Sharqida taraqqiyparvarlik va islohotchilik g'oyalarining mahsuli edi. Tatar ziyolilari orqali shakllangan **“usuli jadid”** maktablari tez orada Turkiston, jumladan, Xorazmda ham keng yoyildi.

Jadidchilik, avvalo, xalqning savodini oshirish, ilm-fan va texnik yangiliklardan xabardor qilishni maqsad qilgan bo'lsa-da, asta-sekin siyosiy, ijtimoiy va madaniy islohotlarga ham yo'naltirildi. Bu harakatning ildizlari musulmon Sharqida XVIII–XIX asrlarda yuzaga kelgan **islohotchilik oqimlarida**, xususan, Usmonli Turkiyasi, Tatariston va Buxoro madrasalarida ko'rish mumkin.

1.2. Turkiston va Xorazmda jadidchilik uchun ijtimoiy-tarixiy sharoit

XIX asr ikkinchi yarmida Turkiston hududining Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olinishi, siyosiy va iqtisodiy hayotda keskin o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Mahalliy aholining davlat boshqaruvidan chetlatilishi, savodsizlik darajasining yuqoriligi, ta'limning eski usullari jamiyat taraqqiyotini keskin cheklab qo'yar edi. Shu sababdan ham ziyolilar xalqni uyg'otish, milliy o'zlikni anglashga da'vat qilishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'ydilar.

Xorazmda jadidchilikning yuzaga kelishiga bir nechta omillar sabab bo'ldi:

1. **Rus mustamlakachiligi** va uning iqtisodiy-siyosiy ta'siri;
2. **Xiva xonligidagi** ijtimoiy-siyosiy inqiroz;
3. Mahalliy aholining **savodsizlik** darajasi va eski ta'lim tizimining samarasizligi;
4. Tatar va turk ziyolilari orqali kirib kelgan **usuli jadid maktablarining** ta'siri;
5. Milliy uyg'onish ehtiyoji va xalq ongida shakllangan **ozodlik g'oyalari**.

1.3. Jadidchilik harakatining Turkiston miqyosidagi rivoji

Turkistonda jadidchilikning asosiy markazlari Toshkent, Samarqand, Buxoro va Xiva bo'ldi. Munavvarqori Abdurashidxonov, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon, Sadridin Ayniy kabi ziyolilar jadidchilikning yetakchi arboblari sifatida maydonga chiqdi. Ular maktablar ochdilar, darsliklar yozdilar, teatr truppalari tashkil etdilar, gazeta va jurnallar chiqarib, xalqni uyg'otishga harakat qildilar.

Xorazm jadidlari ham umumturkiston jadidchilik harakati bilan uzviy aloqada bo'ldilar. Komil Xorazmiy, Avaz O'tar o'g'li, Polvonniyoz Hoji Yusupov kabi ziyolilar Turkistondagi jadidlar bilan yaqindan hamkorlikda ishladilar.

1.4. Jadidchilik va milliy uyg'onish

Jadidchilik harakati faqatgina yangi maktablar ochish yoki ta'lim tizimini isloh qilish bilan cheklanmagan. U xalqning milliy ongini uyg'otish, millatning ozodlik va taraqqiyot yo'lidagi intilishlarini ifoda etgan harakatga aylandi. Jadid ziyolilari matbuot orqali mustamlakachilik siyosatini tanqid qildilar, ozodlik, tenglik va taraqqiyot g'oyalarini ilgari surdilar.

Bu davrda shakllangan adabiyot va matbuot — “Shuhrat”, “Taraqqiy”, “Hurriyat”, “Sadoyi Turkiston”, “Sadoyi Farg‘ona” kabi gazeta va jurnallar, teatr sahnasiga chiqqan ilk pyesalar millat ongini uyg‘otishda katta rol o‘ynadi.

1.5. Xorazm jadidchiligining alohida xususiyatlari

Xorazmda jadidchilik umumturkiston harakatining bir qismi bo‘lishi bilan birga, o‘ziga xos xususiyatlarga ham ega edi:

- Xiva xonligi siyosiy tuzumi va feodal munosabatlarning saqlanib qolishi sababli jadidlar faoliyati ko‘pincha **diniy-ma‘rifiy tusda** bo‘ldi.

- Xorazm jadidlari ko‘proq **ta‘lim-tarbiyaga, maktab va madrasalarni isloh qilishga** e‘tibor qaratdilar.

- Milliy matbuot va teatr Xorazmda biroz kechroq shakllangan bo‘lsa-da, u qisqa fursatda xalq ongida katta ta‘sir ko‘rsatdi.

- Xorazm jadidchiligi xalqning boy madaniy merosiga tayanib, milliy uyg‘onishning mahalliy xususiyatlarini ifoda etdi.

II. Xorazmda jadidchilik g‘oyalarining tarqalishi va asosiy namoyandalari

2.1. Xorazmda jadidchilik uchun ijtimoiy-madaniy zamin

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Xiva xonligi iqtisodiy, siyosiy va madaniy inqiroz girdobida edi. Rossiya imperiyasining bosqinchilik siyosati, iqtisodiy qaramlik, xalqning savodsizligi va ijtimoiy tabaqalanish jamiyat taraqqiyotiga katta to‘sqinlik qilardi. Xiva madrasalaridagi ta‘lim tizimi an‘anaviy **usuli qadim** asosida olib borilar, zamonaviy fanlar, matematika, tabiatshunoslik, tarix, geografiya kabi fanlar o‘qitilmasdi.

Ana shunday sharoitda Xorazm ziyolilari xalqni uyg‘otish, milliy o‘zlikni anglash va taraqqiyot sari yetaklash uchun **jadidchilik g‘oyalarini** ilgari surdilar. Bu g‘oyalar Tatariston, Qozon, Orenburg orqali, shuningdek, Turkiston jadidlari bilan aloqalar natijasida Xorazmga kirib keldi.

2.2. Xorazm jadidchilik maktablarining shakllanishi

Xorazmda jadid maktablarining tashkil topishi **1900-yillardan** boshlab kuzatildi. Bu maktablarda diniy bilimlar bilan bir qatorda, arifmetika, tarix, jug‘rofiya, adabiyot kabi dunyoviy fanlar ham o‘qitila boshlandi. Darslarda yangicha metod – **usuli jadid** qo‘llanildi. Bu o‘quvchilarning tezroq savod chiqarishiga, mustaqil fikrlashiga, dunyoqarashini kengaytirishga yordam berdi.

Jadid maktablari Xivada, Urganchda va boshqa yirik shaharlarda tashkil topib, tez orada xalq orasida ommalashdi. Bu maktablarda o‘qigan yoshlar keyinchalik jadidchilik harakatining faol namoyandalariga aylandilar.

2.3. Xorazm jadid adabiyoti va matbuoti

Jadidchilikning Xorazmdagi rivojida **adabiyot va matbuot** muhim rol o‘ynadi. Jadid ziyolilari milliy adabiyot orqali xalq ongini uyg‘otishga, jaholatga qarshi kurashishga intildilar. Ularning she‘r va dostonlarida xalqni ilm olishga, milliy uyg‘onishga chaqiriqlar aks etgan.

Xorazmda jadidchilik ruhida yozilgan she‘r va nasr namunalari, darslik va risolalar xalq orasida tarqalib, milliy uyg‘onish jarayonini kuchaytirdi. Afsuski, Xiva xonligi hukmdorlari va konservativ ulamolar jadidlarni ko‘pincha **“bid’atchi”**, **“islohotchi”** sifatida qoraladilar. Shunga qaramay, jadid ziyolilari o‘z faoliyatlarini davom ettirdilar.

2.4. Xorazm jadidchilik harakatining yirik namoyandalari

Komil Xorazmiy (1825–1899) – Xorazm jadidchilik harakatining dastlabki namoyandalaridan biri. U shoir, ma‘rifatparvar, musiqashunos bo‘lib, Xorazm xalqini ilm-ma‘rifatga, taraqqiyotga da‘vat etgan. Uning asarlarida xalqni uyg‘otishga, adolat va ma‘rifatni ulug‘lashga qaratilgan g‘oyalar aks etgan.

Avaz O‘tar o‘g‘li (1858–1919) – Xorazm jadid adabiyotining yorqin vakili. U xalq she‘riyatiga yangicha ruh olib kirgan, jamiyatdagi adolatsizlik, jaholat va savodsizlikni qattiq tanqid qilgan. Avaz O‘tar o‘g‘lining **“Zarbulmasal”**, **“Turkiston”** kabi asarlari milliy uyg‘onish g‘oyalarini targ‘ib qilgan.

Polvonniyoz Hoji Yusupov (1878–1919) – Xorazm jadidlarining siyosiy yetakchilaridan biri. U faqat ma’rifat bilan cheklanmay, xalqni ozodlik va adolat yo’lida kurashga chaqirgan. Xiva xonligi zulmiga qarshi xalqni boshqargan va 1919-yilda amalga oshgan Xorazm inqilobida faol qatnashgan.

Matmurod Qori, Bobojon Tarroh, Muhammad Rasul Mirzo kabi jadid ziyolilari ham Xorazmda jadid maktablarini tashkil qilish, yangi darsliklar yaratish, teatr va adabiy to’garaklar ochishda faol ishtirok etdilar.

2.5. Xorazm jadidchilik harakatining asosiy g’oyalari

Xorazm jadidlari o’z faoliyatlarida quyidagi maqsad va g’oyalarni ilgari surdilar:

- **Ta’lim islohoti** – yangi maktablar tashkil qilish, dunyoviy fanlarni o’qitish;
- **Matbuot va adabiyot orqali milliy uyg’onish** – xalqni ilm-ma’rifatga, ozodlik va taraqqiyotga chorlovchi asarlar yaratish;

- **Jamiyatdagi jaholat va adolatsizlikka qarshi kurash;**

- **Milliy o’zlikni anglash va milliy birlik g’oyalarni targ’ib qilish;**

- **Ayollar ta’limi va huquqlari** masalasini ko’tarish.

2.6. Xorazm jadidchiligining tarixiy ahamiyati

Xorazm jadidchiligi xalq ongida milliy uyg’onish ruhini kuchaytirib, keyingi siyosiy va ijtimoiy harakatlar uchun zamin yaratdi. Jadid ziyolilarining faoliyati tufayli Xorazmda yangi maktablar, teatr, matbuot shakllandi. Ularning g’oyalari keyinchalik milliy ozodlik kurashlariga va mustaqillik davridagi milliy o’zlikni anglash jarayonlariga katta ta’sir ko’rsatdi.

III. Xorazm jadid adabiyotining lingvistik xususiyatlari

3.1. Jadid adabiyotining til manbalari va umumiy xususiyatlari

Xorazm jadid adabiyoti XIX asr oxiri – XX asr boshlarida yuzaga kelgan bo’lib, uning asosiy xususiyati til va uslubda yangilanishga intilishdir. Avvalgi davrda Xiva xonligi hududida yaratilgan adabiyotda **fors-tojik adabiy an’analari** ustun bo’lgan, og’ir, badiiy san’atlar bilan to’yingan uslub keng tarqalgan edi. Jadid adabiyoti esa xalq ommasiga yaqin bo’lishni, sodda va tushunarli tilda yozishni maqsad qilib qo’ydi.

Jadid adabiyoti vakillari, jumladan **Avaz O’tar o’g’li, Komil Xorazmiy, Matmurod Qori, Bobojon Tarroh** kabi ijodkorlar o’z asarlarida o’zbek tilining xalqona boyliklarini keng qo’lladilar. Ularning she’r va dostonlari xalq maqollari, hikmatli so’zlari, qo’shiq va ertak tiliga yaqin bo’lib, xalq ongiga tez singib ketardi. Shu jihatdan Xorazm jadid adabiyoti o’zbek adabiy tilining rivojida muhim bosqich bo’ldi.

3.2. Arabcha va forscha qatlamning jadid adabiyotidagi o’rni

Xorazm jadid adabiyotida arabcha va forscha so’zlar muayyan darajada saqlanib qolgan. Biroq, bu unsurlar avvalgi mumtoz adabiyotdagidek ko’plab emas, balki **ma’noga xizmat qiladigan darajada** ishlatilgan. Masalan, diniy, falsafiy, axloqiy tushunchalarni ifodalashda arabcha atamalar qo’llangan: *ilm, ma’rifat, adolat, jaholat, hikmat*. Forscha unsurlar esa ko’proq she’riy obrazlarda uchraydi: *gul, dil, husn, pari*.

Ammo jadid adabiyoti vakillari bu qatlamlardan ortiqcha foydalanishni istamas, asar tilini xalq tili bilan uyg’unlashtirishga intildilar. Shu bois, jadid adabiyotining leksik bazasi asosan **turkiy o’zbekcha so’zlarga tayangan**.

3.3. Xalqona til va og’zaki ijod unsurlarining qo’llanishi

Xorazm jadid adabiyotining eng muhim lingvistik xususiyatlaridan biri bu – xalq og’zaki ijodi tiliga yaqinlikdir. Avaz O’tar o’g’lining she’rlarida maqol va matallardan, xalqona qiyos va o’xshatishlardan keng foydalanilgan:

- “*Ilmsiz odam ko’r, ma’rifatsiz yurak tosh*”,

- “*Bolaga bilim ber – kelajakni obod et*” kabi misralarda xalq donishmandligi aks etadi.

Shuningdek, xalqona qofiya, ritm va ohang jadid adabiyoti she’riyatida muhim o’rin egallaydi. Bu esa asarlarning keng xalq ommasi orasida tez tarqalishiga imkon yaratgan.

3.4. Jadid adabiyotida yangi terminlar va ma’rifiy leksika

Xorazm jadidlari ilm-ma'rifatni targ'ib etish jarayonida o'z asarlarida **zamonaviy terminlarni** qo'llashga ham urindilar. *Matematika, geografiya, tarix, madaniyat, taraqqiyot, siyosat* kabi so'zlar o'sha davr adabiyotida yangicha ruhda ishlatila boshladi.

Masalan, Avaz O'tar o'g'lining she'rlarida:

• *“Ilm bilan yuksalar millat, jaholat bilan qular davlat”* kabi satrlar ilmiy terminlarni badiiy ifoda vositasiga aylantirganini ko'rsatadi.

Bu yangi leksik qatlam o'zbek adabiy tilining boyishida, zamonaviy ilmiy-terminologik fond shakllanishida muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

3.5. Usuliy yangilik: publitsistik ruh va ijtimoiy-siyosiy terminlar

Jadid adabiyotida faqat badiiy asarlar emas, balki **publitsistik ruhdagi she'r va maqolalar** ham ko'plab yaratilgan. Bu asarlarda siyosiy, ijtimoiy terminlar ko'p uchraydi: *ozodlik, millat, istiqlol, huquq, erkinlik*.

Polvonniyoz Hoji va boshqa jadid arboblarning nutqlari, maqolalari xalqni siyosiy ong jihatdan uyg'otishga xizmat qilgan. Bunday publitsistik matnlar adabiyot tilining janr jihatdan kengayishiga sabab bo'ldi.

3.6. Xorazm jadid adabiyotining fonetik va grammatik xususiyatlari

Fonetik jihatdan jadid adabiyoti tilida **Xorazm lahjasi unsurlari** ko'plab uchraydi. Masalan, *qosh – qo'sh, kelduq – keldik* kabi shakllar jadid matnlarida ham qayd etiladi. Shu bilan birga, jadid yozuvchilari umumxalq tili asosida adabiy til me'yorlarini shakllantirishga intilganlar.

Grammatik jihatdan esa **soddalik va aniqlik** asosiy prinsip sifatida kuzatiladi. Murakkab jumlar, ortiqcha san'atkorlikdan voz kechilib, xalqqa tushunarli, qisqa va ravon jumlar ishlatilgan.

3.7. Jadid adabiyotining lingvistik ahamiyati

Xorazm jadid adabiyoti o'zbek tilining taraqqiyotida quyidagi jihatlari bilan alohida ahamiyat kasb etdi:

1. O'zbek adabiy tilini xalq tiliga yaqinlashtirdi;
2. Arabcha-forscha qatlamni me'yorlashtirdi, keraksiz ortiqcha unsurlardan voz kechdi;
3. Yangi ma'rifiy va siyosiy terminlarni adabiy tilga olib kirdi;
4. Xalq og'zaki ijodidan samarali foydalandi;
5. Adabiy tilni publitsistik ruh, ijtimoiy-siyosiy mazmun bilan boyitdi.

IV. Xorazm jadidchilik harakatining adabiy-madaniy merosi va ta'siri

4.1. Jadidchilikning adabiy jarayonga ta'siri

Xorazm jadidchilik harakati XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yuzaga kelib, butun o'zbek adabiy jarayonida yangi bosqichni boshlab berdi. Mumtoz adabiyot an'alarida forsiy-turkcha aralash murakkab uslub hukmron bo'lsa, jadid adabiyoti xalq tiliga, sodda va ravon ifodaga yaqinlashdi. Bu jarayonda:

- **Avaz O'tar o'g'li** she'riyatida xalqona ohang, sodda va bevosita ifoda;
- **Komil Xorazmiyning** she'rlarida ijtimoiy mazmun, milliy uyg'onish g'oyalari;
- **Matmurod Qorining** dostonlarida esa ma'rifatparvarlik va o'zlikni anglash motivlari asosiy o'rin egallaydi.

Demak, Xorazm jadid adabiyoti nafaqat yangi mavzularni olib kirdi, balki til va uslubda yangilanishni ham ta'minladi.

4.2. Ma'rifiy adabiyot va yangi mavzular

Jadidchilikning asosiy vazifasi xalqni ilm-ma'rifatga chorlash, jaholatga qarshi kurash edi. Shu bois Xorazm jadid adabiyotida:

- **ilm, maktab, kitob, o'qituvchi** kabi so'zlar va terminlar asosiy obrazga aylandi;
- asarlarda *savodsizlik, johillik, qoloqlik* tanqid qilindi;
- xalqni uyg'otishga qaratilgan didaktik she'rlar, maqolalar, dostonlar yaratildi.

Masalan, Avaz O'tar o'g'li bir she'rida:

“Bolaga ilm ber – xalqning ertasi,

Jaholat qorong'u – xalqning qabrasi”

deya xalqni ma'rifatga chorlaydi.

4.3. Xorazm jadid adabiyotida milliy uygʻonish gʻoyalari

Jadid adabiyoti xalqni ozodlikka, milliy oʻzlikni anglashga undadi. Xorazm jadid adabiyoti tilida **ozodlik, istiqloq, millat, huquq, erkinlik** kabi terminlar mustahkam oʻrnatildi.

Polvonniyoz Hoji, Munavvarqori va boshqa jadid arboblari hamda ularning Xorazmda shakllangan izdoshlarining asarlarida milliy uygʻonish motivlari asosiy mavzu boʻlib, xalqni ijtimoiy-siyosiy ong jihatidan uygʻotishga xizmat qildi.

4.4. Teatr va dramaturgiyaning paydo boʻlishi

Xorazm jadidchilik harakati faqat sheʼriyat va nasrda emas, balki teatr sanʼatida ham oʻz aksini topdi. Jadidlarning maʼrifiy va ijtimoiy ruhdagi dramalari xalqni tarbiyalash vositasi sifatida sahnalashtirildi.

Masalan:

- Komil Xorazmiy va boshqa jadidlarning asarlari orqali **adolat, erkinlik, ilm** gʻoyalari sahnada jonlandi;

- teatr xalq orasida jadid gʻoyalarini keng yoyishda samarali vosita boʻldi.

4.5. Xorazm jadid adabiyotining madaniy hayotga taʼsiri

Xorazm jadid adabiyoti madaniy hayotga ham sezilarli taʼsir koʻrsatdi:

1. **Taʼlim tizimi** – yangi usul maktablari ochilib, yangi oʻquv qoʻllanmalari yaratildi;

2. **Matbuot** – jadidlarning gazeta va jurnallari paydo boʻldi, xalqni savod chiqarishga chaqirdi;

3. **Til va adabiyot** – xalqona til meʼyorlari adabiy tilda mustahkamlandi;

4. **Musiqqa va qoʻshiqchilik** – jadid sheʼrlari qoʻshiq qilib kuylanib, xalq orasida keng tarqaldi.

4.6. Jadid adabiyotining merosiy ahamiyati

Xorazm jadid adabiyoti keyingi oʻzbek adabiyoti taraqqiyotida muhim meros qoldirdi. Bu merosning asosiy xususiyatlari:

- xalq tiliga yaqinlashish, soddalik va ravonlik;
- ilm-maʼrifat va taraqqiyot gʻoyalarini targʻib qilish;
- milliy uygʻonish va ozodlik ruhini adabiyotga olib kirish;
- publitsistik ruh, ijtimoiy-siyosiy mavzularning kengayishi.

Bu jihatlar jadid adabiyotini nafaqat oʻz davrida, balki keyingi davrlarda ham xalqni maʼnaviy uygʻotuvchi kuch sifatida qadrlash imkonini berdi.

XULOSA

Xorazmda jadidchilik harakati XIX asr oxiri – XX asr boshidagi keskin siyosiy-iqtisodiy sharoitda milliy uygʻonishning eng taʼsirchan intellektual-madaniy platformasiga aylandi. Tadqiqot shuni koʻrsatdiki, Xorazm tajribasida jadidchilik, avvalo, taʼlimni modernizatsiya qilish, matbuotni yoʻlga qoʻyish va sahna sanʼati orqali ommaviy maʼrifatni kengaytirish bilan jamiyat ongida tizimli burilish yasadi.

Iqtiboslar / References / Сноски

1. Khalid, A. (1998). *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*. Berkeley: University of California Press.
2. Khalid, A. (2015). *Making Uzbekistan: Nation, Empire, and Revolution in the Early USSR*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
3. Kamp, M. (2006). *The New Woman of Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling under Communism*. Seattle: University of Washington Press.
4. Allworth, E. (Ed.). (1990). *Central Asia: 130 Years of Russian Dominance, 1860–1990* (Rev. ed.). Durham, NC: Duke University Press.
5. Brower, D. (1997). *Turkestan and the Fate of the Russian Empire*. London: Routledge.
6. Lazzerini, E. J. (1973). Ismail Bey Gasprinskii and Muslim modernism in Russia. *Slavic Review*, 32(4), 677–699.

7. Gasprinskii, I. (1881). Russkoe musul'manstvo: mysli, zametki i nablyudeniia. Bakhchisarai: Tipografiia "Terzhiman".
8. Behbudiy, M. (1914/1999). Padarkush (tanqidiy matn). Toshkent: "Sharq" (qayta nashr).
9. Avloniy, A. (1913/1992). Turkiy guliston yohud axloq (qayta nashr). Toshkent: "O'zbekiston".
10. Fitrat, A. (1911/1992). Munozara (Istanbul nashri asosida qayta nashr). Toshkent: "Fan".

ISSN 2181-9696

Doi Journal 10.26739/2181-9696

«MAMUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»
JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000